

FEHÉR BENCE

KÖZÉPKORI SZÉKELYFÖLDI FELIRATOK ISMERETLEN ÍRÁSJELEKKEL

KIVONAT: A székelyföldi rovásfeliratok egy része tartalmaz olyan írásjeleket, melyek a normál rovásábécében ismeretlenek; mi több, olyan felirat sem példátlan, amely a rovásábécétől teljesen eltérő betűsorról készült, és így nem tudjuk kiolvasni.

A csikmadarasi katolikus templomban levő, másodlagosan beépített (eredetileg feltehetőleg 1500 körül készült) rovásfelirat három részből áll: két figurális ábra és egy alfabetikusnak tűnő szó. A helyi hagyomány rovásírásnak tartja, de elfogadhatatlan értelmezését adja. Néhány jelnek van párhuzama a székely betűsorban, de az értelmezéshez ez nem elég. Az ismert székely írástól független, de azzal rokon hagyomány terméke lehet.

A gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom kerítőfalába falazott gerenda feliratát 1938-ban mint székely rovásírást, 2020-ban mint ismeretlen írásrendszert említették. A gerenda 1637-es, jól olvasható latin felirata alatt két régebbi, nagyon kopott felirat maradványai azonosíthatók. A legrégebbi szövegből csupán három biztos betű maradt, de ez szabályos székely írásnak tűnik, nincs akadálya, hogy magyar nyelvű építési feliratnak értelmezzük. Az időrendben második felirat azonban két sor teljesen egyedülálló, semmilyen ábécével nem közeli rokon jelből áll, amely azonban valaha koherens szöveget alkotott, mert egy szekvencia (szó?) különböző pontokon többször ismétlődik. Csíkban és Gyergyóban tehát egy vagy több olyan íráshagyomány is létezett, amely az általunk ismert székely rovásírástól eltér, de azzal távolabbi kapcsolatban állhat.

KULCSSZAVAK: rovásírás, építési felirat, ismeretlen ábécék, Csikmadaras, Gyergyószentmiklós

BENCE FEHÉR

MEDIEVAL SZEKLER INSCRIPTIONS WITH UNKNOWN CHARACTERS

ABSTRACT: Some of the runiform inscriptions in Szeklerland contain characters unknown in the normal runiform alphabet; moreover, it is not uncommon to find inscriptions with a sequence of letters completely different from the runiform alphabet, making it impossible for us to read them.

The runiform inscription in the Catholic church in Csíkmadaras (today: Mădăraș, Romania) which was secondarily incorporated (presumably originally made around 1500) consists of three parts: two figural images and what appears to be an alphabetical word. Local tradition considers it runiform but offers an unacceptable interpretation. Some of the signs have parallels in the Szekler alphabet, but this is not enough for interpretation. It may be a product of a tradition independent of, but related to, the known Szekler script.

The inscription on the beam in the fence wall of the Armenian Catholic church in Gyergyószentmiklós (today: Gheorgheni, Romania) was described as a Szekler runiform script in 1938, and as an unknown writing system in 2020. Below the clearly legible Latin inscription from 1637 on the beam, the remains of two older, very worn inscriptions can be identified. Only three definite letters of the oldest text have remained, but this seems to be regular Szekler script, so there is no obstacle to interpret it as a building inscription in Hungarian. The second inscription in chronological order, however, consists of two verses of completely unique signs, unrelated to any alphabet, but which once formed a coherent text, because a sequence (word?) is repeated several times at different points. Thus, in Csík (today: Ciuc, Romania) and Gyergyó (today: Gheorghe,

Romania), one or more writing traditions existed which are different from, but probably distantly related to, the Szekler runiform script that we know.

KEYWORDS: runiform script, building inscription, unknown alphabets, Csíkmadaras, Gyergyószentmiklós

A rovásírás emlékeit ma már biztonsággal vissza tudjuk követni a honfoglalás korig, sőt korábbra is, azonban az is egyre egyértelműbb, hogy nem egységes hagyományról van szó, hanem erősen eltérő írásstílusokról, talán -rendszerekről. Az avar korban bizonyos, hogy legalább két teljesen különböző írásrendszer volt használatban; a honfoglalás korban egyes emlékeket egyáltalán nem tudunk a későbbi írás jelei alapján kibetűzni (pl. Homokmégy-Halom), de a korai székely emlékeken is több olyan betűjel van, melyek a klasszikus, XV–XVII. századi kánonból hiányoznak, és annak alapján a szöveg nem is érthető (Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Erdőszentgyörgy).¹ Ezeknek a „rejtélyes betűknek” az értelmezésére több próbálkozás is született már, amelyek rendszerint valamely eltérő, régebbi rendszerből való öröklődést feltételeznek. Van példa arra is, hogy a szöveg a szokásostól eltérően balról jobbra fusson.² És akkor még nem is beszéltünk azokról az esetekről, ahol a szöveg látszatra szabályos betűkből áll, de mégis egyre ellenáll az értelmezési kísérleteknek.³ Annak azonban nincs világos nyoma, hogy az eltérő avar kori (nagyszentmiklói típusú) vagy honfoglalás kori (Homokmégy) jelsort örökölné akármelyik székelyföldi felirat.

Ennek dacára kerültek már elő olyan középkori feliratok is Erdélyből, amelyek ugyan bizonyosan nem latin (és nem is görög vagy cirill) betűsek, de egyál-

1 KMRE 172–174. Valószínűleg idesorolható az alsószentmihályfalvi felirat is, de ennek a datálása is vitatható; magam néhány jel esetében a székely grafémákkal való azonosságot elég valószínűnek látom (KMRE 176), de az egész szöveg ilyen alapon nem olvasható. A legtöbb ismert olvasat nagyjából szabályos székely grafémákból indul ki, ezek Vásáry István javaslatára mennek vissza (Vásáry 1974, 165.), de az több helyen biztosan nem felel meg a valóban létező jeleknek. Ezzel szemben Vékony Gábor (Vékony 1987, 108–117.) egy, a székelyektől teljesen idegen kelet-európai írásrendszerrel próbálkozik. Feltűnő az is, hogy az összes többi székely kőfelirattól eltérően olyan apró betűkkel készült, ami funkcióját is azonosíthatatlanná teszi.

2 Konstantinápoly és Dombó: KMRE 218, Fehér 2022.

3 KMRE 206, a szöveg egy részében 189–190 is.

talán nem értelmezhető a székely–magyar rovásírás vagy akár a nagyszentmiklósi írás alapján sem.⁴ Ezek egy eltérő íráshagyomány vagy írásfejlődési sor végpontjainak tűnnek, legalábbis jelenleg nem ismerjük újkori leszármazottjukat, és nincs olyan leírásuk vagy ábécéjük sem, amelynek alapján szövegük érthető volna. Az utóbbi években két újabb ilyen felirat került a nyilvánosság elé,⁵ az alábbiakban ezeket kívánom feldolgozni.

A csíkmadarasi felirat

A Csíkmadaras római katolikus templomában található kőfelirat már egy ideje ismert, a szakirodalom azonban nem nagyon vesz róla tudomást,⁶ nyilván éppen az értelmezés problémái miatt. Jelenleg a kőemlék a sekrestyeajtó szemöldökét képezi, ez azonban másodlagos beépítés; eredetileg egy feltehetőleg 1500-ban készült kápolna ajtajának kőkerete lehetett.⁷ Jelenlegi helyére 1796 és 1802 közt kerülhetett, amikor a mai templom épült.⁸ Az ajtókeretben összesen három jelölés van: két különálló figurális ábra vagy mondhatni piktogram a két ajtófél tetején és egy összesen ötbetűs szó a szemöldökkő közepén. Lehet,

4 Nagyon határozottan ilyen a Berekeresztúr-2. emeletre utólag beépített homokkő kváder (KMRE 313) és a bonyhai, szintén másodlagosan beépített kő (KMRE 314), ezeknek azonban még megközelítőleg sem tudunk datálást adni, akár ókori eredet sem zárható ki – sőt az utóbbinál az is vitatható, hogy írásról vagy bevésett rajzról van szó. Az általában a rovás-emlékek közé sorolt moldvabányai felirat (Tánczos 2006, 150.; Tánczos 2007, 366–367., összefoglaló közlése lásd CMASE 215–218.) esetében azonban Vékony Gábor valószínűleg helyesen ismerte fel, hogy germán rúnáírásról van szó (Vékony Gábor-hagyaték, MNM Adattára, 112. dosszié).

5 Nemrég értesültem róla, hogy egy ismeretlen írással készült, az alsószentmihályfalvihoz hasonlóan nagyon apró betűs kőfeliratot Kolozsvárott is találtak (Kiss Zoltán Árpád szóbeli közlése), ez azonban még nincs publikálva és nem volt módomban közelebbről megismerni.

6 Tudományos irodalomban csak helytörténeti és régészeti említései vannak: Pál-Antal et al. 1996, 203. Pál-Antal et al. 2006, 22., 367., 415. Botár 2013, 19., 142. Az értelmezés kérdését nem érintve röviden leírtam: KMRE 1991. Nem tudományos jellegű művében említi Friedrich 2013, 28–30., de megfejtésig nem jut el, s az addigi irodalom ismeretére sem tesz utalást.

7 A datálásra Pál-Antal et al. 2006, 367.; Botár 2013, 19., 142. óvatosan XVI. század eleinek tekinti a későgótikus szemöldökkő alapján.

8 Bár utána is többszöri átépítésre volt szükség egészen 1828-ig: Pál-Antal et al. 2006, 367–369.

hogy ezek logikailag egybetartoznak, de szemantikailag aligha: az alfabetikusnak látszó szó közepén valószínűleg egyetlen, lezárt nyelvi szerkezet. Amennyiben eddig egyáltalán említették a feliratot,⁹ azt rovásírásnak minősítették, azonban olvasatot még senki sem adott. Ennek alapja úgy tűnik, pusztán egy helyi hagyomány, ehhez természetesen tartozik egy olvasat is, amely azonban olyan nyilvánvalóan téves, hogy szakmunkában meg sem vitatják,¹⁰ viszont az evidens lépést sem teszik meg, hogy a hagyomány egészét kérdőjelezzék meg, vagyis az írástípust is. A figurális ábrák (1–2. kép) elemzése sem történt meg.

Ezek a két ajtófélen részben azonosak (jobb: 26 cm magas, bal: 37 cm magas); a bal oldali alá azonban egy holdba írt nyolcágú csillag is van vésvé. A hold metszi a másik jelképet, de nagyságrendileg ugyanakkor készülnek tünnek, ez inkább csak a kőfaragó munkamódszerét mutatja. Ez az oldal sekélyebben van vésvé, de talán csak azért, hogy a kétféle rajzolat elférjen a túloldalival szinte azonos nagyságú felületen; ez sem eltérő korra utaló jel. A két egyforma jel nyilván ugyanaz a szimbólum, de funkcióját csak találgatni lehet; a hold-csillag motívum, bár igen ősi,¹¹ az adott helyen talán értelmezhető holdként és napként,¹² tehát a székelység közismert jelképeként, így tehát a használó közösség megjelölése lehetett.

Az ötbetűs szó a szemöldökkövön található (3–4. kép), a központi nyílás felett, azon belül viszont jobbra van igazítva, ez és enyhén ereszkedő vonalvezetése arra utal, hogy a szöveg jobbról balra halad. Noha a szemöldökkő bal oldala sérült, és modern cementezéssel van kijavítva, az eredeti felületből bal alul még jó darab látszik, igazolván, hogy öt jelnél több soha nem volt, ezek után jókora

9 Benkő–Sándor–Vásáry új corpora (CMASE) meg sem említi, hallgatólagosan tehát nem tekintik rovásírásnak – vagy pedig nem szereztek tudomást a létéről.

10 Pál-Antal 1996, 203., majd részletesen leírva Pál-Antal 2006, 415. (Balázs Dénes plébános-sal készült interjú) leírja a történetet, hogy ismeretlen „rováskutatók” adtak egy „bűnös, aki fél” olvasatot – a történet formája erős folklorizálódásra utal, s lényegében ugyanezt erősítette meg a plébános úr velem 2022-ben beszélgetvén is), ezt ismétli Friedrich 2013, 29. is, bár Pál-Antalt nem idézi, csupán egy ismeretterjesztő regionális tévéműsorra hivatkozik (Felcsík TV: Csíkmadarasi római katolikus templom története. <https://www.youtube.com/watch?v=SiL7vFbrncE>, feltöltés: 2009. december 21.).

11 A Kárpát-medencében már a szarmaták ún. pénzverésének is fő jelképe, a III. sz. végétől (vö. KMRE *040).

12 Vö. Pál-Antal 2006, 415. – azonban vallási szimbólumként értelmezi, s az ismétlődő ábrát is, amely e szerint az elképzelés szerint a Fiúisten jelképe lenne.

vacat következett, és a jelenleg fent balra látható apróbb nyomok inkább a törés és kiegészítés határvonalára utalnak. Az eredeti felszín nem teljesen sima, hanem a megmunkálásból adódó jobbra lefele tartó vonalak jellemzik, mély, széles vonalakkal vésték bele a jeleket, legfeljebb a harmadik vége szakad le a betű tömbjétől gyenge kivitelezésben. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a betűk nagyon nagy íráskészséget mutatnának: alapos munka, de az eltérő méret, dőlésszög arra utal, hogy a mester gyengén tudott írni.

A betűjelek tehát egyértelműen elkülönülnek, az azonosításuk azonban más kérdés. Három jel gyengén, de párhuzamba állítható ismert székely jelekkel: az első az <ë/é> graféma kései variánsával,¹³ de egyelőre példátlan volna ennek a variánsnak 1500 körüli jelentkezése – vagy akár egy <o>-variánssal, de az eddigi tudtunkkal először Lakatos István kéziratosa *Siculiájának* (1702) alakvariánsaként jelentkezett,¹⁴ és a mű XVIII. századi viszonylagos népszerűsége folytán terjedt el, vagyis a kronológiába még kevésbé illik bele. A második hasonlít a <ly> grafémára, de a belső hasta sajátos állású.¹⁵ Ez azonban nem feltétlenül székely jel, hiszen ugyanilyenre több példa van a nagyszentmiklósi rovásban is.¹⁶ Az ötödik jel lehet (pontatlanul kivitelezett) <v>. A 3–4. jelnek viszont nincs párja sem a székely rovásban,¹⁷ sem a nagyszentmiklósiában. Látni

13 Időrendben az első a Miskolci Csulyak Gáspár-féle ábécé (1654: Sebestyén 1915, 111–112.), majd Bél 1718. 1. tábla alapján klasszifikálódott. Példáit lásd CMASE 512., 584., 587., 598., 600., 642., 659., 662. (ábrákkal). Az itt szereplő alaktól távolabb álló, konzervatívabb variánsok: CMASE 547., 564. (XVIII. sz. eleje). De szórványosan hasonló <e> betű is előfordul (Miskolci Csulyak István ábécéje, 1601–1638 közt, lásd CMASE 496.).

14 A kézíratra vö. Boga 1914, 11–15., 63–65., a kérdéses betűsorok példáit lásd CMASE 545., 571., 595., 635. Lakatos a forrásul szolgáló Rudimenta (pontosabban annak azonosítatlan, de bizonyosan a Lázár IV. Imréhez és Kájoni Jánoshoz kapcsolt erdélyi kéziratcsaládba tartozó kézírata) betűalakjait helyenként enyhén módosította, így lehetett új alakvariánsok forrásává.

15 Bár ilyenre is van példa, így Szentiványi Markos Dániel vagy Cserei Mihály kéziratában (CMASE 543., 554–555.).

16 KMRE 078, 079, 081, 090–092, 094. Róna-Tas A. olvasata szerint a jel hangértéke /l/, Vékony G. olvasata szerint /š/, azonban mindkét olvasat problematikus (ld. röviden Fehér 2021, 139–143.), így ezeket a hangértékeket legjobb esetben is csak hipotetikusnak tekinthetjük.

17 A korai rendhagyó karakterek közt se; bár a 4. kissé hasonlít az alsóbúii <f> jelre, de szerintem itt csak látszatról van szó: az utóbbi jel nagyon kis méretben készült feltehetőleg nem e célra készült eszközzel, így a normalizált alaktól való eltérése inkább csak a lejegyző pontatlanságát mutatja.

viszont néhány hasonló vagy gyaníthatóan hasonló alakot a rovásírásos gyűrűk „geometrikus”¹⁸ jelkészletében.¹⁹

Kimondhatjuk, hogy a székely jelkészletet alapul véve nem lehetséges olvasatot adni, még ha a három jelre felvethető elég bizonytalan javaslatot elfogadjuk és a hiányzó két betűt ötletszerűen egészítjük ki, akkor sem tudunk értelmes magyar jelentést adni a szövegnek. A székely rovásírás korai, XIII–XIV. századi emlékeinek több ismeretlen jelet tartalmazó jelsorával²⁰ sem mutatkozik kapcsolat. A rovásírásos gyűrűkről egyelőre túl keveset tudunk ahhoz, hogy párhuzamukat az értelmezésnél felhasználjuk, nem beszélve róla, hogy azokon a kérdéses jelek inkább tűnnek geometrikus motívumkészlet részeinek. Az is igaz, hogy a jelek egy része hasonlít latin M, W betűkre, és enyhe erőszak árán, egy kivétellel akár összerakhatók lennének görög ($\mu\omicron^{\wedge}\nu\omega\phi$ +) vagy cirill ($\mu\omicron\gamma\omega\phi$ +) betűkké is. Ezeknek az írásoknak a rendszerszerű haladási iránya azonban fordított, mint feliratunké. Nem csoda, ha ismerünk olyan megfejtési kísérletet is, amely fordított irányba haladó görög szöveget tételez fel, Rumi Tamás [A] – $\omicron\nu\omicron(\alpha)$ – Ω javaslata²¹ azonban nem fogadható el: a két kerek karakter, amelyeket ő o-nak értelmez, bizonyosan nem azonos, a 3. jel sem lehet ν , és fentebb már volt szó róla, hogy az eredeti felület ott, ahol ő az A jelet feltételezi, bizonyosan üres volt. Meggyőződésem szerint értelmes görög olvasat semmiképp nem lehetséges. Tehát, noha az írásrendszer valószínűleg áll valamilyen – távolabbi – genetikus összefüggésben a székely és nagyszentmiklósi rovástípusokkal, egy olyan független hagyomány termékének látszik, amelynek én nem ismerem más példáját.

A gyergyószentmiklósi felirat

A legutóbbi években az ismeretlen írással írott kelet-székelyföldi emlékekhez egy újabb felirat csatlakozott Gyergyószentmiklóson. Ugyan 1938-ban Blénessy

18 KMRE 183., vö. 145²–158, a „rovásírásos gyűrűk” egész problematikájáról Langó 2020.

19 KMRE 148, 1–3. karakter; KMRE 133, 4. karakter. Ha a KMRE 135 feliratot nem torzult görög betűsnek tekintjük, hanem fordított állásban próbáljuk olvasni, a 3–4. karakter ott is ilyenek mutatkozik.

20 KMRE 172–174, provizorikusan 176, legújabban még Fehér 2022, 46.

21 Rumi 2015; hipotézise szerint az utolsó jel 90°-ban el van fordítva.

Alajos futólag említette, székely rovásírásnak tekintve,²² ez azonban teljesen elefejtődött, és a feliratot 2020 végén Bajna György emelte ki újra az ismeretlenségből egy rövid ismeretterjesztő közléssel,²³ amelyben nagyon helyesen arra a megállapításra szorítkozott, hogy biztosan nem latin és nem is örmény írásról van szó. Az első tudományos közlés Sántha Attilának köszönhető,²⁴ de a latin szövegnél régebbi, úgymond „rovásos” szövegrész olvasatát ő sem tudta megadni.

A tárgy maga egy fagerenda (5. kép), amely jelenleg²⁵ a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom kerítőfalának kapujába van falazva szemöldökfaként ($21 \times 123,5 \times ?$) a belső oldalon, ez azonban másodlagos beépítés. A felülete (főleg balra és alul) erősen erodált, helyenként utólagos festés nyomai, benne palimpsestus vésett felirat, nagy számban vannak erősen megkopott jelek két sorban (1. csak a jobb oldalon maradt fenn, 1,8–2,3, 2. jobbra 2,1–2,3, balra 2,8), amelyekből a függőleges hasták viszonylag megőrződtek, a vízszintesek bizonytalanul, **c 3 sorban** ennél jobban megőrzött latin kapitális betűs felirat nagyjából középre igazítva, az 1. és 3. sorban helyenként utánvésvé és fekete festéssel (pontatlanul) megújítva.²⁶ A datált (1637-ből való) latin felirat leírását és értelmezését Sántha Attila közlése után már felesleges volna ismételni. Az azonban egyértelmű, hogy a többi írásnyomok sorbeosztása eltér a latin felirattól, sőt az metszi is ezeket, vagyis ezek régebbiek (6. kép). Hogy mennyivel, az természetesen kérdéses. A szemöldökfát durva eróziós hatás érte, amely balra és alul volt erősebb (az 1. sort nyilván védte a felette lévő egykori építmény); ehhez képest a korábbi írás majdnem annyira, jobbszélén épp annyira kivehető, mint az újabb, ami arra utal, hogy annak idején igen alaposan, mélyen, éles vonalak-

22 Blénessy 1938.

23 Bajna 2020.

24 Sántha 2023. (s.a.).

25 2022. április 30-án volt lehetőségem személyesen vizsgálni, hála Gál Hunor plébános szíves segítségének.

26 Sántha 2023: az átfestés 1938 és 1950 közt készült. E feltételezését alaposan megindokolja. Másik feltételezése, hogy az átvésés vsz. 1748-as, elsősorban azon alapul, hogy a jelen formában beépített gerendán annak előnytelen fekvése miatt már nem lehetett volna végrehajtani, ezért a beépítés idejében keletkezhetett. Kétségtelenül ez a hipotézis is logikus, de bizonyítottan nem nevezném, hiszen előnytelen pozícióban való vésésre azért előfordul példa (vö. Fehér 2022, 47.).

kal metszették be. Azt azonban el kell ismerni, hogy a megmaradt vésetek azok, amelyek a faszerkezet természetes irányaiból következnek: főleg a függőlegesek; a vízszintesek többnyire összeolvadnak az évgyűrűk puhább szakaszaiban kialakult természetes vájatokkal. Így minden vízszintes vonalat nagyon nagy óvatossággal kell kezelni, valóban írás-e, vagy csak természetes sérülés. Ferde vonal viszont alig van. Vagy döntően e két főirányból állt az írás, vagy pedig a ferdeket a többinél lényegesen felszínesebben vésték, így azok teljesen megsemmisültek. Ugyanakkor a szemöldökfa jobb felső részében, amely sokkal épebb felszín a bal oldalánál, egy más stílusú, szélesebb és ferde vonalakat is tartalmazó véset-sor nyoma is megmaradt. Ez véleményem szerint egy harmadik írás maradványa, amely alighanem még régebbi.

Abszolút datálás nem áll rendelkezésünkre, sajnos dendrokronológiai vizsgálata a szemöldökfának eddig még nem történt, de azt feltehetjük, hogy a latin betűs írás akkor került a fára, amikor már az előző felirat nem volt aktuális, valószínűleg nem volt jól olvasható, ez esetben az a XVI. századnál aligha későbbi, annak is inkább az első felére gondolhatunk. Ha a még előző feliratot is elfogadjuk, azt a XV. századra valószínűsíthetjük.

A feltehető második felirat a gerenda alsó felét foglalja el, míg a felső felén nagyrészt csak az utolsó felirat van meg. Az 1637. évi szöveg első sorai közt van egy sornyi *vacat*. Lehetne gondolni itt egy sor teljesen kitörlődött latin írásra is, de a sor jobb felén a legelső felirat elég jól kivehető, alig hihető, hogy az ennél lényegesen újabb felirat nyom nélkül megsemmisült volna. Kérdés, mi volt a bal oldalon, ahol nincsenek egyértelmű írásnyomok. Talán az egész régebbi felirat jobbra volt tájolva, és többnyire csak a szemöldökfa jobb oldalát töltötte be? Sajnos a legelső szövegből olyan kevés maradt, hogy a teljes rekonstruálása reménytelen (7. kép). Bal oldalt és felül vannak apró maradványok, melyekről nem egyértelmű, hogy az első vagy a második feliratból maradtak vagy egyszerűen sérülések. Mivel azonban nagyobb részük a második felirat soregyenéből kilóg, és a latin 1–2. sor közti nagyobb jelmaradványok szerintem tudatoságra utalnak, nézetem szerint ezek a legelső felirat romjai. Biztonsággal azonban csak a jobb oldali három jel azonosítható. (Itt azonban vannak vésetek, amelyek relatíve újnak tűnnek, valószínűleg abból származnak, hogy valaki megpróbálta – tévesen – felújítani az első feliratot.) Az ezek alatt lévő két jel valószínű, de

mivel nem rétegzik a későbbi feliratokat, esetleg a második felirathoz is sorolhatjuk őket. A három biztos jelet kétféleképp is magyarázhatjuk.

I. Nincs akadály, hogy székely rovásírásnak oldjuk fel: U, I/J, N (?).²⁷ Noha az <u> elég ritka betű, sajátos alakja miatt jobban ellenáll az erózióknak, mint a legtöbb betű, ezért relatíve sok a fennmaradt példája, az pedig teljesen reális, hogy egy magyar nyelvű, valószínűleg építési szöveg az új szóval kezdődjék.

II. De tekinthetjük analógnak a csikmadarasi feliratot is, ez esetben az 1. jel az ottani 1. jel variánsa, a 2. jel ismeretlen, a 3. pedig lehet a madarasi kerek jel (vagy ismét egy ismeretlen jel) maradéka.

A hasonló, két-három bizonytalan jelből álló feliratmaradványok esetében ezt sajnos gyakorinak mondhatjuk: lehet egy viszonylag koherens megfejtési javaslatot adnunk, ha kiválasztunk egy írásrendszert, de valójában több írásrendszer is joggal feltételezhető, így bizonyosságra nem juthatunk. Elvileg jóval jobbák a lehetőségeink a második feliratnál (8. kép), amelyből mindenképpen sokkal több maradt fenn. Valószínűleg kétsoros, a soregyenből kilógó vésetek véleményem szerint inkább az első felirathoz sorolhatók. Ez már felvet egy problémát: miért nem írtak a gerenda tetejére, ahol nagy felület maradt teljesen simán? (Legalábbis nem hinném, hogy szándékosan simára csiszolták volna a latin felirat készülte előtt.) Az egyik lehetőség természetesen az, hogy a gerendát megfordítva építették be a cinteremkapuba, eredeti állásában fejjel lefelé állt. Így viszonylag folyamatos, a gerendán egyenletesen elosztott, láthatólag jobbról balra haladó írásképet kapunk, csak hogy e jeleket sem lehet azonosítani ismert ábécével, bár néhány jel megfeleltethető székely rovásbetűknek, néhány pedig nagyszentmiklósinak is. A többségnél azonban mindkét azonosítás elvetendő. Nem zárható ki persze az sem, hogy a gerenda mai állása megegyezik az eredetivel, és az írás balról jobbra halad, csak éppen ez esetben nem tudjuk, miért van viszonylag alul, és az 1. sor első fele miért üres. De ez esetben sem jutunk azonosítható ábécéhez.²⁸ Mindkét esetben igaz azonban, hogy a jelek egykor nyilván koherens szöveget alkottak, amely

27 Az U bal szára ez esetben megsemmisült; a 3. jel esetleges középső vésete kétes, így több betűnek is elképzelhető.

28 Van egy rövidebb részlet, amely fraktúr latinra hasonlít, de ennek ellentmondanak a közvetlen mellette levő betűcsoportok. Székely rovásjellel talán csak egyetlen jel egyforma, amely látszatra <k²>-t mutat.

szavakra volt tagolható, ugyanis egy hárombetűs szekvencia három helyen is ismétlődik a szövegben²⁹ (9. kép). Az eddigi adatok alapján összeállíthatunk egy jelsort, amely nyilván messze van a teljes ábécétől (10–11. kép); az első, talán logikusabb esetben olyan írásnak tűnik, amely távoli kapcsolatban lehet a székely rovással, de régóta külön fejlődött típusnak kell lennie, a második esetben pedig egy egyelőre teljesen ismeretlen jelsor, amelyre bizonyos fokig hatottak régi délkelet-európai írásrendszerek és talán latin jelek is. (Megjegyzem, olyan középkori európai írás, amelyre latin jelek egyáltalán nem hatottak, valószínűleg nem is létezhet.)

Eddigi adatainkat összefoglalva sajnos szinte több a kétely, mint vizsgálatunk kezdetén volt. Egyetlen olyan állítást tehetünk, amely szilárdnak tűnik: a Székelyföld keleti részén, Csíkban-Gyergyóban viszonylag sokáig biztosan fennmaradt egy vagy több régi íráshagyomány, amely eltér az általunk ismert székely rovásírástól, bár távolabbi kapcsolatban lehet éppen vele. És ez talán arra is ok, hogy felhagyjunk az utóbbi évtizedekben elterjedt nézettel, amely egyébként sem volt túl logikus: hogy Csíkban aránytalanul kevés volna a rovás emlék a többi székekhez képest.³⁰ Más kérdés, hogy mennyiben érdemes ezekkel a ma ismeretlen rendszerekkel foglalkozni. Egyelőre aligha tehetünk egyebet, mint hogy regisztráljuk a felbukkanó adatokat. Mivel külső leírást, ábécét nem ismerünk hozzájuk, azt nem remélhetjük, hogy rövid távon megfejthetők lesznek – talán, ha idővel emlékek tucatjait sikerül felfedeznünk, ez azonban (ha egyáltalán lehetséges) csak sokára fog bekövetkezni.

29 Sajnos a gerenda állapota befolyásolja ennek értékelését: a jobb oldali jel esetében bizonytalan, voltak-e vízszintes szárai, vagy az annak tűnő jelenségeket a fa természetes szálirányú rongálódása okozza. Ha nem voltak, a mai helyzetben nézve a 2–3. jel kifejezetten hasonlít glagolita jelekhez, de az 1. nem; ha voltak, akkor az utolsó karakter inkább a máig megfejtetlen murfatlari jelkészlet egyikére emlékeztet.

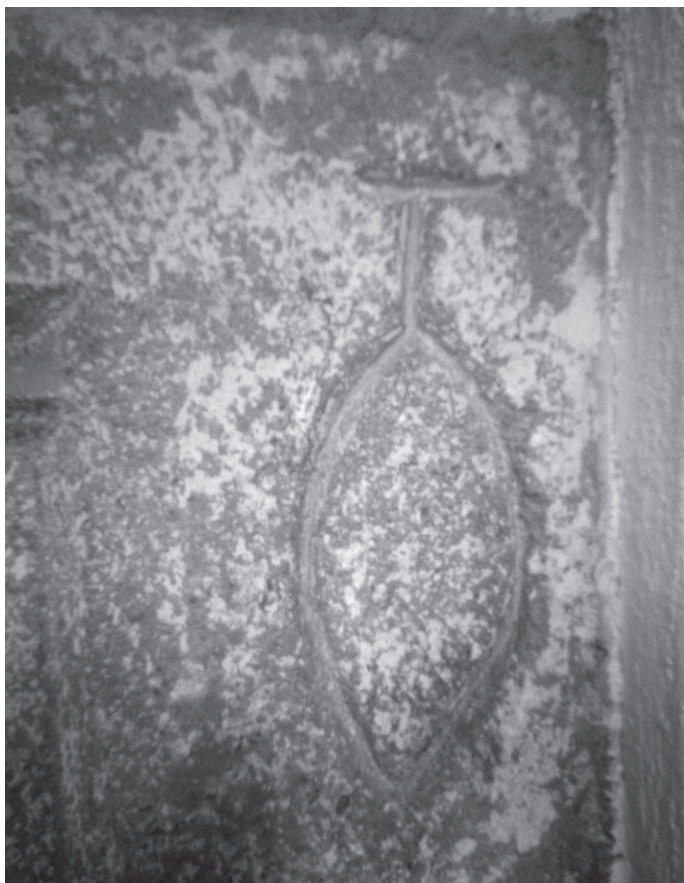
30 Pontosabban: egyesek döntően Udvarhelyszékre lokalizálják az emlékeket, lásd Benkő 1996, 80.; CMASE 835.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bajna 2020.** Bajna György: Rovásírás az örmény katolikus templom cinterme előtt? *Erdélyi Előretolt Helyőrség*, 3. (2020. november) 10. (29.) sz. 15.
- Benkő 1996.** Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92. (1996) 75–80.
- Blénessy 1938.** Blénessy Alajos: *Ősi székely rovásírás a gheorgheni örmény templom cintermének szemöldökfáján. Keleti Újság*, 21. (1938. április 28.)
- Boga 1914.** Boga Alajos: *Székelyföld történetírója a XVII. században. (Lakatos István)*. Szent Bonaventura, Kolozsvár, 1914.
- Botár 2013.** Botár István: *A Csíki-medence középkori településtörténete I. Doktori disszertáció*, ELTE, Budapest, 2013.
- CMASE.** Benkő Elek – Sándor Klára – Vásáry István: *A székely írás emlékei. Corpus Monumentorum Alphabeto Siculico Exaratorum*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2021.
- Fehér 2021.** Fehér Bence: Gondolatok a nagyszentmiklósi írások megfejthetőségének korlátairól. In: Vizi László Tamás – Horváth-Lugossy Gábor (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2020*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021. 137–158. <https://doi.org/10.53644/MKIE.2020.137>
- Fehér 2022.** Bence Fehér: New Runiform Inscription from Dombó. *Epemeris Hungarologica*, 2. (2022) 2. sz. 43–58. <https://doi.org/10.53644/EH.2022.2.43>
- Friedrich 2013.** Friedrich Klára: *Megfejtések könyve I. K. n.*, Budapest, 2013.
- KMRE.** Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020.
- Langó 2020.** Langó Péter: Rovásjelek vagy a keresztény térítés emlékei? In: Fehér Bence – Ferenczi Gábor (szerk.): *Ősi írásaink*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020. 99–126.
- Pál-Antal et al. 1996.** Pál-Antal Sándor – Ördögh Imre – Balázs Dénes – Miklós Márton: *Csíkmadaras. Egy felcsíki falu hét évszázada*. Mentor, Marosvásárhely, 1996.

- Pál-Antal et al. 2006.** Pál-Antal Sándor – Ördögh Imre – Balázs Dénes – Miklós Márton: *Csíkmadaras. Egy felcsíki falu múltja és jelene*. Mentor, Marosvásárhely, 2006².
- Rumi 2015.** Rumi Tamás: Csíkmadarasi görög felirat. <http://rovas.info/2015/11/csikmadarasi-gorog-felirat/>(a letöltés időpontja: 2023. augusztus 6.)
- Sántha 2023.** Sántha Attila: A gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom cinteremkapuján levő feliratok. In: Fehér Bence (szerk.): *Ősi írásaink III.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2023. s. a.
- Sebestyén 1915.** Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. MTA, Budapest, 1915.
- Tánczos 2006.** Tánczos Vilmos: A moldvabányai rovásfeliratról és keletkezésének hátteréről. *Erdélyi Múzeum*, 67. (2006) 3–4. sz. 150–156.
- Tánczos 2007.** Tánczos Vilmos: Moldvabánya magyar emlékei a történetírásban és a folklórban. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. Akadémiai, Budapest, 2007. 342–371.
- Vásáry 1974.** Vásáry István: A magyar rovásírás. A kutatás története és helyzete. *Keletkutatás*, (1974) 159–171.
- Vékony 1987.** Vékony Gábor: *Késő-népvándorlaskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Életünk Könyvek, Szombathely, 1987.

KÉPMELLÉKLET

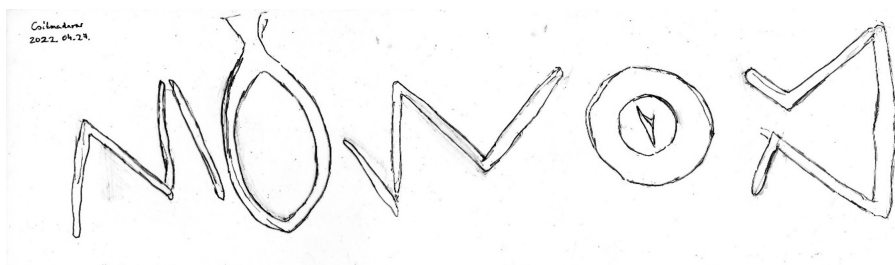
1. kép. Csíkmadaras, r.k. templom, középkori ajtókeret, jobb ajtófél
Forrás: a szerző felvétele

2. kép. Bal ajtófélfél
Forrás: a szerző felvétele

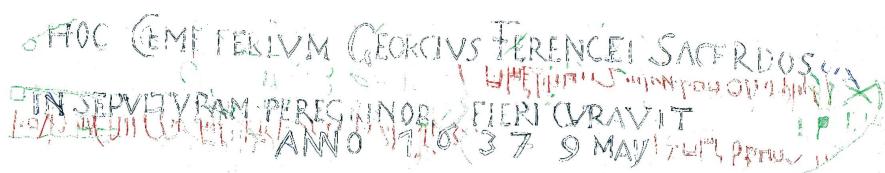
3. kép. Szemöldökkő
Forrás: a szerző felvétele

4. kép. A szemöldökkő írásának rajza
Forrás: a szerző rajza

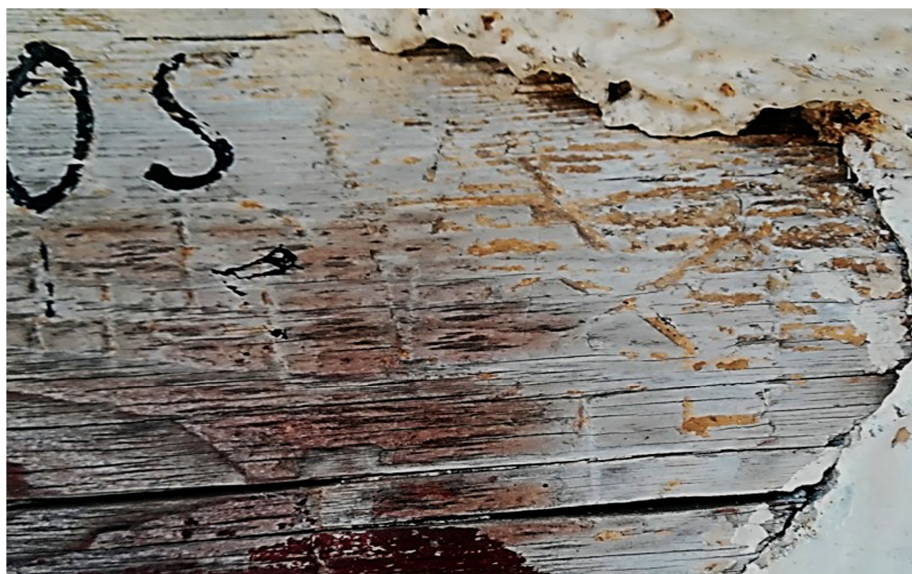
5. kép. Gyergyószentmiklós, örmény katolikus templom,
kerítőfal kapuja, szemöldökfa
Forrás: szerző felvétele

6. kép. A szemöldökfa három feliratának rajza
Forrás: a szerző rajza

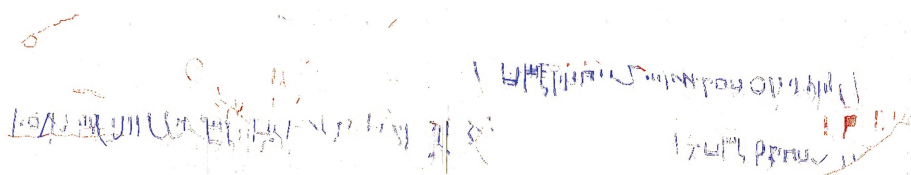

7. kép. Az 1. felirat rajza
Forrás: a szerző rajza

8–9. kép. Részletképek az 1. felirat olvasható részéről

Forrás: a szerző felvételei

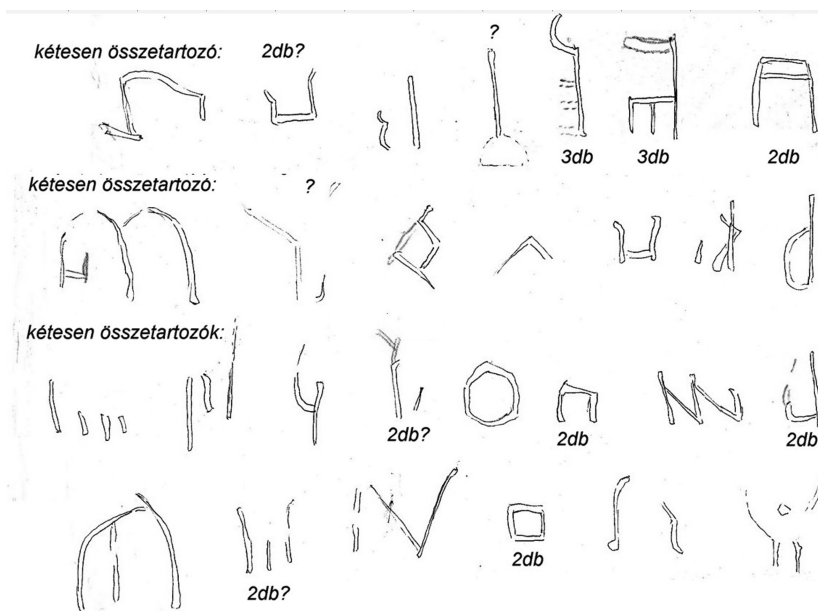
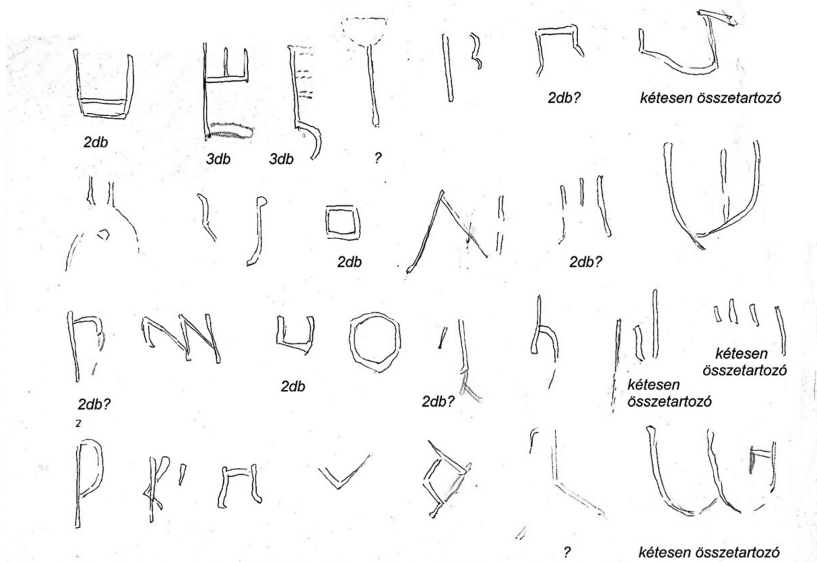
10. kép. A 2. felirat rajza

Forrás: a szerző rajza

11. kép. Ismétlődő szekvencia a 2. feliraton

Forrás: a szerző rajza

12–13. kép. A 2. felirat elkülöníthető jelei a jelenlegi, illetve fejtetőre fordított állásban

Forrás: a szerző rajzai